

Autorka: Marta Łazarowicz

Do czego służy nam ewaluacja?

Motto FNP „Wspierać najlepszych, aby mogli stać się jeszcze lepsi” zobowiązuje. Również fakt, że Fundacja wspiera naukowców oraz działania w zakresie badań i rozwoju pozwala spodziewać się, że sama będzie się uczyć i świadomie korzystać ze zdobywanych doświadczeń.

Mamy świadomość, że nasze działania, tak jak każde, obarczone są ryzykiem błędu. Mierzymy wysoko, działamy w dynamicznie zmieniającym się otoczeniu i efekty naszych działań nie są w pełni możliwe do przewidzenia. Podobnie, jak naukowcy, których wspieramy, podejmujemy ryzyko. Na tym polega nasza rola w systemie wspierania nauki w Polsce: wiele inicjowanych i testowanych przez nas rozwiązań jest następnie podejmowanych i realizowanych na większą skalę przez duże państwowe agencje. Aby móc pełnić tę rolę, musimy uważnie analizować przebieg i efekty naszych działań.

Miejsce Fundacji w systemie wspierania nauki w Polsce opiera się na zaufaniu środowiska badawczego, a ono z kolei – na wysokich standardach działania. Standardy te również, jak wiemy, nie są dane raz na zawsze. Zmieniają się oczekiwania wobec naukowców, instytucji badawczych oraz instytucji finansujących badania. Zmienia się rozumienie dobrych praktyk w systemie oceny projektów i osiągnięć badawczych, podnoszone są wymogi dotyczące przejrzystości procesów rekrutacji i konkursów grantowych, zapobiegania dyskryminacji, ale również odpowiedzialności społecznej badaczy, zarządzania wynikami badań i otwartego dostępu do tych wyników. Zmienia się również prawne i instytucjonalne otoczenie naszych działań. Wraz z całym środowiskiem badawczym musimy uczyć się nowych norm i praktyk działania, dostosowując do nowych wyzwań.

Jako organizacja pozarządowa i stosunkowo niewielka w porównaniu z rządowymi agencjami finansowania badań i rozwoju, mamy stosunkowo duże możliwości elastycznego dopasowywania naszych działań do potrzeb środowiska. Wymaga to jednak regularnego badania tych potrzeb i analizy dopasowania naszych programów do barier, z którymi mierzą się naukowcy.

Ważnym uzasadnieniem prowadzenia badań ewaluacyjnych są także ograniczone środki, którymi dysponuje Fundacja i konieczność ograniczenia naszej aktywności do tych obszarów,

gdzie nasze wsparcie jest szczególnie potrzebne, gdzie jest ono najskuteczniejsze i gdzie brakuje innych mechanizmów interwencji. Takie strategiczne planowanie również wymaga rzetelnej ewaluacji.

Wreszcie, zasadniczym powodem, dla którego prowadzimy ewaluację jest poszanowanie środowiska i poczucie odpowiedzialności publicznej. Staramy się opierać nasze decyzje programowe na wiarygodnych, sprawdzonych przesłankach. Chcemy nie tylko działać przejrzysto, ale także dzielić się obserwacjami i wiedzą wyniesionymi z naszych doświadczeń.

Jak rozumiemy ewaluację?

Ewaluacja rozumiana jest w FNP jako systematyczna refleksja nad prowadzonymi działaniami. Kluczowe jest tu rozróżnienie między ewaluacją rozumianą jako analizą dotychczasowych doświadczeń, a mechanizmami sprawozdawczości, kontroli czy audytu. Fundacja prowadzi sprawozdawczość oraz kontrolę finansowanych projektów. Podlega także zewnętrznym audytom, kontrolom i ewaluacjom, które dotyczą w dużej mierze poprawności wydatkowania środków, ale także oceny wartości prowadzonych programów, w tym stopnia realizacji zadeklarowanych rezultatów.

Istotą wewnętrznej ewaluacji jest proces uczenia się, krytyczne spojrzenie na własne działanie i wyciąganie z nich wniosków, które mogą posłużyć poprawie efektywności przyszłych działań. W tym celu przyglądamy się naszej aktywności, pozyskujemy informacje o przebiegu naszych działań i ich efektach, by następnie weryfikować trafność swoich założeń oraz analizować przydatność i znaczenie tych działań.

Co istotne, próbujemy się uczyć na swoich doświadczeniach, a nie tylko je podsumowywać i oceniać. Wewnętrzne ewaluacje angażują pracowników Fundacji nie tylko na etapie gromadzenia informacji, ale i ich analizy oraz formułowania wniosków. **Kluczowym elementem procesu ewaluacji jest otwarta dyskusja, umożliwiająca przepływ myśli, pytań i konkluzji, dzielenie się wątpliwościami, wymianę różnych interpretacji poczynionych obserwacji oraz wspólne wnioskowanie.**

Zależy nam na tym, by uczyć się nie tylko z własnych działań, ale i z obserwacji i doświadczeń naszych laureatów oraz szeroko pojętego środowiska badawczego. Dlatego prowadzimy analizy wykraczające poza realizację własnych programów i dotyczące m.in.

potrzeb środowiska badawczego i opinii badaczy na temat warunków pracy badawczej i systemu finansowania badań w Polsce.

Co ewaluujemy?

Interesuje nas zarówno przebieg naszych działań, jak i ich efekty. W pierwszym przypadku, kluczowy jest dla nas **sposób realizacji programów FNP**. Przyglądamy się założeniom naszej oferty i temu, z jakim zainteresowaniem spotyka się ona ze strony adresatów, a przede wszystkim procesom mającym wpływ na ocenę i wybór projektów do finansowania. Monitorujemy zgodność rzeczywistych procesów z dewizami Fundacji i standardami, do jakich się zobowiązuje, zawartych np. *Europejskiej Karcie Naukowca i Kodeksie postępowania przy rekrutacji pracowników naukowych, Kodeksie etycznym Fundacji na rzecz Nauki Polskiej czy Deklaracji z San Francisco (The San Francisco Declaration on Research Assessment – DORA)*. **Przede wszystkim fundamentalna jest dla nas zasada niedyskryminacji, obiektywizmu i merytorycznej oceny.**

Analizujemy trendy w dystrybucji grantów, przygotowując statystyczne zestawienia dotyczące wnioskodawców, laureatów oraz recenzentów. Przede wszystkim jednak kluczowe są dla nas opinie uczestników konkursów, laureatów i osób zaangażowanych w prowadzenie programów. Bardzo ważnym elementem tego rodzaju ewaluacji jest badanie doświadczeń wnioskodawców i ich ocena konkursów FNP („*Ocena konkursów FNP przez wnioskodawców*”; „*Badanie trudności w obsłudze grantów FNP*”). Zbieramy również obserwacje i sugestie prowadzących konkursy pracowników Fundacji oraz oceniających projekty panelistów, wyciągając wnioski na przyszłość i dokumentując sygnały „wczesnego ostrzeżenia” o problemach, które mogą pojawić się na kolejnych etapach realizacji programu (raporty te mają z reguły charakter wewnętrzny i nie są publikowane na stronie Fundacji).

Kluczowym przedmiotem ewaluacji są **efekty prowadzonych działań**. Próbujemy zrozumieć, jakiej zmiany udaje nam się dokonać w obszarach naszego działania. Przejawów zmiany szukamy przede wszystkim w trzech sferach.

Pierwsza to **postępy badawcze i wkład polskich badaczy do międzynarodowej nauki**. Ważnym kryterium jest tu szeroko rozumiana użyteczność prowadzonych badań. Fundacja finansuje w przeważającej mierze badania podstawowe i ich wartość nie jest mierzona wdrożeniami. Chcielibyśmy natomiast, by wspierane przez nas badania stanowiły cenny wkład do rozwoju nauki, były inspiracją dla innych badaczy, wytyczały nowe tematy badawcze. Część naszych programów ma na celu wspieranie transferu wyników badawczych

do praktyki gospodarczej lub kształcenie naukowców w zakresie tworzenia produktów lub procesów produkcyjnych o dużym znaczeniu dla gospodarki. Skuteczność tych działań ewaluujemy, badając wdrożeniowe efekty (*Wspieranie transferu polskich osiągnięć naukowych do praktyki gospodarczej przez FNP w latach 1991-2015. Analiza efektów realizacji 2. i 3. celu statutowego FNP od początku jej działalności*) oraz rozwój umiejętności i mechanizmów współpracy między naukowcami i przedsiębiorcami (*Badanie zasad współpracy i relacji pomiędzy instytucjami naukowymi i gospodarczymi w programie TEAM-TECH*).

Zdajemy sobie sprawę z trudności w odizolowaniu wpływu naszych działań od innych czynników kształtujących dokonania naszych laureatów. Szukamy jednak odpowiedzi na pytanie, czy trafnie wybieramy projekty do finansowania i czy nasze środki przekładają się na znaczące dokonania naukowe. Przykładem badań w tym obszarze są raporty *Badanie bibliometryczne dorobku laureatów programów Fundacji na rzecz Nauki Polskiej* lub *Ewaluacja projektów sfinansowanych w ramach programów TEAM POIG i WELCOME*).

Drugim kluczowym z punktu widzenia Fundacji obszarem zmiany jest **rozwój kadr badawczych polskiej nauki**. Fundacja od 30 lat wspiera rozwój naukowców. Z czasem rozszerzyliśmy nasze programy na wspieranie całych zespołów, a nawet jednostek badawczych. Nadal jednak podstawowym celem tych działań jest zwiększanie możliwości rozwoju naukowców. Efekty tych działań badamy, prowadząc systematyczny monitoring rozwoju karier naszych laureatów i stypendystów (*Monitoring karier zawodowych beneficjentów FNP*). Badamy także wpływ poszczególnych programów dedykowanych rozwojowi naukowców na ich dalsze osiągnięcia (por. raporty z ewaluacji programów START, POMOST, HOMING, FOCUS; *Analiza efektów projektu SKILLS; Wpływ programów INNOWATOR, VENTURES i IMPULS na komercjalizację wyników badań i umiejętności naukowców w tym zakresie*). Badania te służą nie tylko analizie działań samej Fundacji, są także ważnym źródłem wiedzy o warunkach i barierach rozwoju naukowców w Polsce.

Trzecim obszarem, w którym chcielibyśmy dokonywać istotnej zmiany są **standardy pracy badawczej w Polsce**. Wysokie standardy pracy badawczej, przede wszystkim w zakresie otwartej rekrutacji, współpracy, troski o rozwój młodych badaczy i odpowiedzialnego zarządzania wynikami badań, są dla nas nie tylko dobrą praktyką, ale kluczem do rozwoju polskiej nauki. Ich upowszechnianie jest jednym z podstawowych celów Fundacji i jej programów. **Nasza ewaluacja obejmuje więc nie tylko „twarde” efekty finansowanych**

projektów, ale i sposób funkcjonowania tworzonych zespołów oraz ich wpływ na instytucje badawcze. Temu służą badania procesów rekrutacji i badania jakości kształcenia doktorantów w finansowanych projektach (*Rekrutacja zespołów badawczych w projektach POIR; Badanie jakości kształcenia doktorantów będących stypendystami FNP. Badanie ilościowe; Badanie jakości kształcenia doktorantów w projektach wspieranych przez FNP w ramach działania 4.4 PO IR. Badanie jakościowe*). W tym kontekście prowadzimy badania opinii naukowców, którzy przyjechali z zagranicy by wziąć udział w finansowanych przez Fundację projektach (*Młodzi naukowcy z krajów obcych w projektach współfinansowanych przez FNP w ramach działania PO IR 4.4 i 4.3*).

Badania ewaluacyjne uzupełnione są w naszej pracy badaniami opinii środowiska naukowego na temat roli Fundacji w polskim systemie wspierania nauki, polskiego systemu grantowego lub warunków pracy badawczej w Polsce (np. *Badanie możliwości finansowania badań oraz roli FNP w polskim systemie wspierania nauki; Zainteresowanie pracą badawczą w Polsce wśród naukowców pracujących za granicą. Raport z badania ankietowego*). Służą one lepszemu rozumieniu kontekstu naszych działań, oraz oczekiwań i potrzeb środowiska naukowego.

Jak prowadzimy nasze ewaluacje i analizy?

Nasze analizy wykorzystują **zarówno jakościowe, jak i ilościowe metody badawcze**. Liczą się dla nas przede wszystkim opinie środowiska, z którym współpracujemy. Dlatego też często zwracamy się do naukowców lub innych pracowników instytucji badawczych z prośbą o udział w badaniu ankietowym lub wywiadach zbieranych na użytek badawczy.

Wszyscy uczestnicy mają zapewnioną anonimowość, a ich wypowiedzi wykorzystywane są wyłącznie w zagregowanej formie i wyłącznie do celów ewaluacyjnych lub badawczych. Aby zapewnić niezależność ewaluacji, prowadzona jest ona przez zespół odrębny od pionów realizujących programy FNP. Pracownicy oraz władze Fundacji mają dostęp do wyników i zebranych danych wyłącznie w postaci zagregowanej i zanonimizowanej. Również raporty z badań ewaluacyjnych, które zamieszczane są na stronie Fundacji, przygotowywane są z poszanowaniem poufności i wyłączeniem informacji i cytatów, które mogłyby posłużyć identyfikacji respondentów.

Do udziału w naszych badaniach ewaluacyjnych zapraszamy niekiedy **zewnętrznych ekspertów**, osoby niezależne od Fundacji, cieszące się dużym autorytetem w środowisku naukowym i pracujące poza granicami Polski. Liczymy przede wszystkim na ich wiedzę i

doświadczenie oraz obiektywizm i międzynarodową perspektywę w opiniowaniu programów Fundacji, ich założeń oraz efektów. Przykładem ewaluacji przeprowadzonych metodą paneli eksperckich jest *Ewaluacja zewnętrzna programów Fundacji* czy *Ewaluacja projektów sfinansowanych w ramach programów TEAM POIG i WELCOME*.

Część analiz i badań ewaluacyjnych w całości powierzamy instytucjom zewnętrznym. Przykładem takich badań jest *Badanie bibliometryczne dorobku laureatów programów Fundacji na rzecz Nauki Polskiej* przeprowadzone przez wyspecjalizowany w tego rodzaju analizach Centre for Science and Technology Studies na Uniwersytecie w Leiden lub *Badanie zasad współpracy i relacji pomiędzy instytucjami naukowymi i gospodarczymi w programie TEAM-TECH*, przygotowany przez polskie konsorcjum specjalizujące się w badaniach interwencji publicznych w zakresie B+R.